

BORBÉLY LÁSZLÓ: BALATONI ÉVTIZEDEK – BERTHA BULCSU NÉLKÜL

A közelmúltban nyaralót örököltünk a Balaton-felvidéken. „Kacsalábon forgo” paloták közé szorított, lapos tetős kis házat a hajdan volt szőlőhegyen. Általában vonaton utazunk, s a kézipoggyászsomban ott a nélkülözhetetlen olvasnivaló. A *gyanakvó ember* – ahogyan monográfusa, D. Nagy Imre az író elkeresztelte –, Bertha Bulcsu valamelyik műve. Legutóbb a *Balaton évtizedek* címűt vettem le a polcra. Mialatt a vonatra várakozunk, újból előveszem...

Az emlékezés sohasem hiábavaló. Noha visszafordíthatatlanul megváltozott minden, a tó gyöngyházfényű vibrálása még a régi, tekintet magához ragadóan szép, olyannyira az, hogy nehéz érzékletesen visszaadni. Gyurkovics Tibor szerint legfeljebb Berthának és Egry József festőnek sikerült. Bertha Bulcsut sajnos nem ismertem személyesen, de már-már baráti kapcsolatba kerültem néhány kortársával: Kiss Dénessel, Szakonyi Károllyal és legfőképpen Gyurkoviccsal, aki nem egyszer magyarázta hosszasan, mikor elhunyt barátjáról kérdezgettem, hogy ideje lenne már felfedeznem Bertha balatoni írásai mögött a rejtőzködő költőt. „Bulcsu életműve földközeli és egyszer csak ellebeg – avatott be Gyurkovics. – Tündéri szürrealizmusba csapott át minden írása, s egyszerűen az élőbeszéde is megszínésedett, átalakult, délibábozódott. A balatoni táj áthatóan kék és színes ragyogása benne volt minden szavában. Atmoszférateremtése páratlan, lenyűgöző. Három mondattal remekbe festett egy nádat, egy öblöt, egy emberalakot, egy sirályt, egy utast, egy horgászt... Atmoszférikus értelemben ő realista író, földközeli író, magyar író és pannon író... A hamisítatlan vidékiség érződött valóban rajta. A beszédjén, a rövid zalai i-ken: viz van, tiz forintot adtam... Imádnivalón tudta a szavakat ízlelgetve ejteni. Jó volt az első benyomásod, az írásainak tömegét is jó magyar földillat járja át.”

Bertha Bulcsu költészettel való kapcsolatát tovább árnyalták a Kiss Dénestől hallott anekdoták, amelyek szerint a prózaíró mögöttes lírai énje korántsem volt mindig visszahúzódó. Kettőjük évtizedekig tartó barátsága éppen a líra jegyében kötött Zalaegerszegen, Bertha Bulcsu albérleti szobájában, ahol előkerült egy költeményekkel teli mappa. „A legnagyobb meglepetést azzal okozta, hogy megmutatta összegyűjtött verseit – mesélte Kiss Dénes. – A szépen gépelt versek dossziében voltak, amelyre kívül ráírta jövődő kötetének címét: *Krétarajzok*. Ez lepett meg a legjobban. A céltudatos készülődés. Hihető és hiteles volt, hogy ebből valóban könyv lesz. Bár nekem akkor már volt használtan vásárolt kis írógépem, nem jutott eszembe, hogy kötetbe készítsem elő a verseimet. Már akkor papírhalmozéként heverték erre-arra szülőházam első szobájában, ahol legföljebb a nagyanyám rakta rendbe őket. Máig hatással van rám ez a találkozás, valamint a céltudatosságnak ez a megnyilatkozása. Az a nap elkülönül a sok közül. Időtlen volt, és meghatározó. Nagyon gyorsan csaknem mindent elmondtunk egymásnak magunkról, eszmét cseréltünk, kis magáneszmeinket sorát Istenről, világról, könyvélményekről. Rövidesen megtudtam, hogy Balatongyörökön lakik, ott él édesanyja, meg is hívott hozzájuk. Így kerültem kerékpárral még 1955 nyarán Balatongyörökre és a Szépkilátóhoz. S ha jól emlékszem, alig egy éven belül Rákosy Gergely írt nagy cikket kettőnkéről, tehetséges fiata-

BORBÉLY LÁSZLÓ: BALATONI ÉVTIZEDEK - BERTHA BULCSU NÉLKÜL

lokról, a jövő ígéreteiről. S a tiszteletreméltóan terjedelmes íráshoz egy-egy versünket adták közre. Nagy öröm volt ez. Mindketten húszévesek voltunk. Bertha Bulcsu akkoriban cementlapokat gyártott valamilyen vállalatnál, s azt hiszem, ez betanított munka volt. Ezért külön felnéztem rá, hiszen ez volt az igazi, nem az én irodai munkám. Olyan volt ez a találkozás, mintha addig egyedül lettem volna a világon, aztán váratlanul kiderült, hogy nem így van, jó barátot találtam. Magyarán, fiatalember számára roppant izgalmas volt az egész, nagy élmény, nagy öröm, s mindez éppen a versek, az irodalom által adódott.” Barátságukat tovább erősítette, hogy Bertha Bulcsu első házasságából született fiának, Vazulnak Kiss Dénes lett a keresztapja, míg Kiss Dénes Dani fiának Bertha. Bertha Bulcsunak megjelentek versei a megyei lapban, majd annak mellékletében, később antológiában is, aztán egyszer csak Kiss Dénes úgy érezte, mintha barátja elárulta volna, mert „kinyitva a lapot, Bertha Bulcsu neve tárca fölött állt, s ezután már csak prózát írt”.

Huszonhárom éves volt, amikor a Jelenkor 1958-ban közölte a *Jégnovella* című írását. Szakonyi Károlynak a mai napig ez a kedvence, sokszor elmondta, megírta, miért: „Már a cím is különös hangulatot árasztott, itt, alább egy kemény, rideg történet következik, mondta a cím; és valóban, a sztori mellbevágó volt. Az orvhalász kegyetlen harca a megélhetésért, a gyilkosság a korcsolyával, a kietlen táj, a dermedt Balaton, a köd, a kásás jégen a vér, a nyomorúságos kelepce... Bertha már akkor nagyon értette, hogyan kell érzékletesen megjeleníteni egy vidéket, egy alakot, hogyan lehet bevonni az olvasót a történetbe, hogyan sikerülhet a légkörteremtés a szavak ügyes használatával, a mondatok ritmusával; mennyit kell elmondani, mennyit elhallgatni.” Szakonyi Károlynak a *Jégnovella* az ifjúságukat juttatta eszébe – a novella első megjelenésekor még nem ismerték személyesen egymást, később mutatta be őket egymásnak Kiss Dénes Budapesten, a Marika-presszóban –, és azt az örömet, amit egy jól startoló pályatárs jelentkezése keltett benne annak idején. „Mint egy fiatalkori arcképen, amin a jó szem felfedezheti a majdani elmélyülő vonások rajzolatait – folytatta Szakonyi –, a *Jégnovellában* is ott található minden későbbi Bertha-mű fontosabb jegye: a feszes szerkezet, a hatásos atmoszféra, a markáns emberábrázolás, a remek tájleírás és az erős emóciókat kiváltó történetvezetés. Bertha már az első írásaiban megmutatta, hogy mennyire prózáírónak született, hogy milyen felkészülten indult a pályán. De mitől lehet felkészült egy író? Tanulmányaitól alig, olvasmányai is csak annyira csiszolják, amennyire a mesterek a köztük ténfergő és fogásaikra figyelő inast. Az író t igyekezetétől és akaratától függetlenül a körülmények nevelik, edzik, érlelik, alakítják. A jó és rossz körülmények egyaránt.”

* * *

Bertha Bulcsu szinte minden vele készült interjúbán beszél a gyermekkoráról, megidéz tájakat, embereket, és érzékletesen fest le körülményeket, jókat és rosszakat egyszerre, mérlegelés nélkül.

Nagykanizsán született 1935. május 9-én. Az Új Írás folyóirat felkérésére így összegezte gyermekkorának drámai körülményeit 1979-ben: „A szülőházamról nem

tudok beszámolni, Nagykanizsán születtem, a kórházban. Házunk egyáltalán nem volt, bérlakásokban éltünk. Apám szerint boldog kisgyermek voltam, de én csak a szomorúságaimra emlékszem és a félelemre. Bizonyos jelekből arra következtettem, hogy a szüleimnek nem vagyok valóságos gyermeke. Gyanakodva figyeltem a felnőttek mozdulatait. Nem tudom, miből eredt ez az érzés, talán a feszültségből, ami lakásainkat mindig megtöltötte. Későn, felnőttkoromban tudtam meg, hogy apámat felvették a Zeneakadémia operaénekes szakára, de anyám azt mondta, vagy ő, vagy a színpad. Apám így sorsába látszólag beletörődve, vidéki tanító, majd tanár lett, helyi szónoklatokat mondott a szereplés kedvéért, akkor is, amikor nem kellett volna. Apám, ma hetvenéves korán túl is színpadi ember maradt, imádja a szereplést és a művelt emberek társaságát. Testvérei közül kétségtelenül ő látszott a legtehetségesebbnek, de képességei csak pótcselekvésekben tudtak megnyilvánulni. Szellemi energiái nem vezetődket le a végtelen zongorázásokban, s a feszültség időnként csaknem szétvetette lakásunk falait. Később, kamaszkoromban éreztem, hogy jelenlétben rokon, testvér, barát csak második lehet, vagy harmadik, első soha. Túlzottan nyomasztó ez egy fiatalembernek, aki éppen arra készülődik, hogy kialakítja saját szuverén világát, s érvényre juttatja személyiségét. Szüleim válása után hirtelen szakadt rám a felnőttiség minden terhe. Sok fát haza kellett hordanom a győri erdőből a hátamon, hogy anyám főzni tudjon, húgom és öcsém melegedni. Apám elemében érezte magát, ha küzdeni kellett. Amíg csak a tanári állásból függesztették fel, mindig volt ételünk, bakancsunk, téli ruhánk. De amikor az ötvenes évek árnyéka, vidéken is, egyre hosszabbra nyúlott, s a színpadra vágyakozó pedagógusban ellenséget sejtettek, a tanulás mellett pénzt kellett keresnem. Két hétig gimnáziumba jártam, egy hétig napszámba. A történelmi igazság kedvéért el kell mondanom, hogy apámat 1957-ben rehabilitálták, visszahelyezték állásába, visszamenőleg kifizették elmaradt járandóságait. Csaknem hetvenéves koráig tanított Tapolcán. Anyám klasszikus arcú fekete szépség volt. Iszonyú sokat szenvedett, de nem öszült. A ravatalon is fekete volt a haja. Bénulásos betegség gyötörte. Tíz évig feküdt az ágyban, tehetetlenül. Éppen hatvanéves volt, amikor szörnyű kínok között megfulladt. Apám, válásuk ellenére, haláláig ápolta anyámat. [...] Nincs hová hazamennem. Szülőház helyett valamelyik otthonná vált lakásféle is megtenné, de minden széthullott mögöttünk. Bolyongok az országban. Beülök az autóba, és rohanok egy órát délnek, aztán meg vissza északnak. Talán ezért lettem író. A hiány tett íróvá, a szülőház és a szűkebb otthoni közösség hiánya. De az írás nem ér semmit. Ha élne az anyám és hazavihetném neki új, nyomdafestékszagú könyvemet, hogy ezt írtam, édesanyám.”

Érdekes, hogy bizonyos írói véna fellelhető az édesapjánál is, aki 21 évesen megpályázta a Janus Pannonius Társaság kisregény pályázatát. Mint pedagógus tartalékos tiszt volt, szókimondása, illetve a rendszer elleni izgatása miatt bujdosásra kényszerült az ötvenes években. Még őrzi a nagyapai ház pincéjének boltíves fala azt a maltercsíkot, ahol be volt falazva, nehogy az ávosok rátaláljanak. (Nemcsak Nemeskeresztúron bújtatták, hanem a Bakonyban is bujkált évekig, állatok között élt.) 1957-ben rehabilitálták, közel hetvenéves koráig tanított Tapolcán. Túlélte a fiát.

BORBÉLY LÁSZLÓ: BALATONI ÉVTIZEDEK - BERTHA BULCSU NÉLKÜL

* * *

Bertha Bulcsu íróvá érésében kulcsfontosságú volt jó néhány sorsszerű találkozás. Az egyik kulcsfigura, az édesapja öccse, Bertha Sándor esperes volt, aki több elbeszélésének szereplője. Ő vállalta a keresztapaságot is, amikor Nagykanizsán, Bulcsu szülővárosában, anyai nagyapja, Cseh Joákim házából átvonultak az utca végén lévő templomba. A helybeli pap nem akarta megkeresztelni, mert úgy vélte, hogy a Bulcsu pogány név, nincsen védőszentje sem. A vita hevében Bulcsu apja megsértette a papot, aki végül a nagybácsira való tekintettel mégiscsak megkeresztelte a fiút. Legszebben, s talán legnagyobb szeretettel a *Kék hasú páviánok* című írásában rajzolja meg keresztapja alakját. Haláláról és temetésének legapróbb részleteiről az *Alexander* című elbeszélésében ír.

A másik kulcsszemély Csorba Győző költő. Vele Pécsre kerülve ismerkedett meg. Bertha Bulcsu akkoriban különböző fizikai munkákból tartotta fenn magát, többek között egy ipari szövetkezetben is dolgozott, mint fémmunkás. Emellett már jelentek meg novellái különböző lapokban. Csorba Győző a Megyei Könyvtár csoportvezetője, megbízott igazgatója, majd igazgató-helyettese volt. Felfigyelt az eredeti hangú, tehetséges fiatalemberre, és pártfogásába vette. Munkát szerzett neki a könyvtárban. A vele kötött barátság ösztönözte Berthát a *Piros elefántok* című novella megírására. 2004-ben a Pro Pannonia Könyvkiadó gondozásában adták ki 1961 és 1995 közötti levelezésüket, mely nemcsak a barátságukat tükrözi, hanem két nagy szellem megnyilvánulásait is könyvekről és társadalmi háttérükről. Nyomon követhetjük, hogy miként mosódnak el a mester és tanítványa között a korbéli határok. Nem véletlenül írta lírai bevezetőjében Lázár Ervin: „Ez a kis kötet egy kívülállóknak is fel tudja villantani azt a bensőséges, életadóan szeretetteli kapcsolatot, amely beragyogta a két embert, s amelynek részesei lehettünk valamennyien, akik a közelükben élünk. S nekem arra is jó ez a kis gyűjtemény, hogy ráébredjen: ami lényeges volt, az nem múlik el soha.”

A harmadik meghatározó találkozásról így vall Bertha Bulcsu az Új Írás számára 1979-ben írt, *Nincs hová hazamenni* című visszaemlékezésében: „Volt néhány szerencsém is az életben. Győrökön, véletlenül egy olyan házban laktunk, amit később dr. Nógrády György mikrobiológus és orvos felesége örökölt. Az értelmiségnek ahhoz a rétegéhez tartoztak, akik az elesetteket pártfogolják, segítik eligazodni a világban, és kenyérhez jutni. Sokat köszönhetek nekik...” Bulcsu néhány vers és tárca megírása után egyszer megemlítette a főbárló Nógrádyéknak, hogy lenne egy témája, amit talán elbeszélésnek kellene megírni. Mire Nógrády né rázárta a Mikrobiológiai Intézet ajtaját, s addig nem engedte ki, ameddig el nem készült az írással. Így született meg a *Fuvarosok* című novellája. Ebben jól felismerhető korábbi balatonyöröki erdei munkásmúltja. Nógrády né beszélte le a versírásról, észrevette ugyanis, hogy Bulcsunak erőssége az emberábrázolás, ami az elbeszéléseiben teljesedik ki legjobban. Nógrády doktor vásárolt egy vitorlást, amelyet Bulcsu is használhatott. A győröki közös vitorlázások során kristályosodott ki benne Harlekin alakja, a víz imádata és a Balaton iránti szerelem.

* * *

Pályakezdő írásainak egyik közös vonása, ahogyan már-már szerelmi vonzalomnak tűnő érzékiséggel képes lefesteni a balatoni tájat.

„Megmozdult a levegő, és forró szél ereszkedett le az alacsony hegyekből. A városka tikkadtan hasalt a Balaton partján, ligetét egészen a partig toltta, és idegesen vibrálta sok sápadt fény szemét a túlsó part felé. Szomjasan állt a liget, és feszengett a házak és lámpák rosszízű ölelésében.

Késő este a fák alatt két ember sétált. Egymásba fonódtak, mint a liánok, és hajladoztak, mint a többi szélringatta árnyék. Aztán lassan a part felé kúszott fekete feltjük. A villanyok közelében összezsugorodtak, aztán kinyújtóztak, mint az óriás-kígyó. A parton megálltak, belebámultak a hintázó vízbe. Lomha hullámok bukdácsolnak a hullámtörők felé, de már előbb, a kavicsos iszapon elfogytak erőtlenül. A hullámok surranása közé a két fiatal beszélgetése vegyült” (*Egy ember megmozdul*).

„A Balaton-partot sárgán és bőségesen elöntötte a fény, az emberek belefeküdtek, a nők magukra locsolták, s a mélyében néha széttárták a lábukat. Mindenki megérezte, hogy a Balaton nem a hullámtörőig ér, hanem sokkal tovább, mert a fák zöldje, a levegő, az ég színe és a hegyek színe, s a szél is, amely elindul a távoli nádasok közül, magába szívta a víz ragyogását. A partokra áradó fény is a Balaton, s a fény lehet, hogy néha túlsorog az őrt álló hegyeken. A fényben vitorlások úsztak és repülőgépek. A vitorlások a közeli kikötőkből indultak, s egy kicsit megemelte őket a délibáb” (*Fénytestű szerelmesek*).

A táj, a természet, a környezet harmonikus ábrázolása ellenpontozza a kezdetben vázaltszerűen jellemzett karakterek lelkében sejtetett drámát, a hatvanas évek hétköznapjainak fizikai munkával megterhelt kilátástalanságát. Érzelmi tekintetben ez is hazai pályának bizonyult Bertha Bulcsunak. Fiatalon tett szert olyan élettapasztalatokra, melyek másoknak egész életük során nem adattak meg, és a szépírás révén képes volt hasznot húzni azokból az élethelyzetekből is, amelyekben mások kiégtek, megcsömörlöttek volna. Kritikusi közül Tüskés Tibor elsőként mutatott rá ezeknek a novelláknak a kivételes érzelmi és hangulati erejére. Emellett hangsúlyozta azt is, hogy a tartós eredményhez nem elegendő a formai újszerűség, ám az eredendő írói látáson kívül Bertha Bulcsu birtokosa az élettapasztalatoknak, az egyéni nyelvnek és a mondanivaló kifejezésbeli pontosságának is.

Első kötetének (*Lányok napfényben*, 1962) novelláiban a tájleírás mellett fontos elem a kétkezi munka és a „melósok” életszerű, hús-vér ábrázolása. Az *Egy ember megmozdul* egy állami gazdaságnál végzett bérelszámolói munkára utal, az erdei favágás, fahordás emléke a *Fuvarosok*, míg a *Citerás* dunaújvárosi élményekből táplálkozik. D. Nagy Imre *A gyanakvó ember* című hiánypótló monográfiában rámutat, hogy „Bertha számára nem maga az elbeszélés monoton menete, sorra vett cselekményei a lényegesek, hanem azok a csomópontok, azok a határhelyzetek, amelyekben a felelősség, a rádöbbenés domborodik ki”. Az 1964-ben megjelent *Harlekin és szerelmese* hasonló élethelyzetekből építkezik. Ezeknek a történeteknek a hősei azonban már lázadóbbak, szembefordulnak a kényszerítő sorshelyzetekkel, mint Öthey

BORBÉLY LÁSZLÓ: BALATONI ÉVTIZEDEK - BERTHA BULCSU NÉLKÜL

tábornok lánya, Márta, a presszós nő (*A fűtőház messze van*), vagy Bódör Gyula, a forgalomirányító (*Hóvihar és szomorúság*). A *Harlekin*-elbeszélések hőseinek érzelmi világát újra a napfény, a tó és a táj szépsége tükrözi, akár csak a minden átmenet nélkül kitört balatoni viharban hánykódó vitorlás. Tartalmilag nagyjából ugyanez a vonulat folytatódik *A nyár utolsó napja* (1968) című kötetben, ám mint arra Tüskés Tibor is utal, „egy közérzet változásairól és történetéről vallanak ezek a novellák”. Az *Álmok víz felett* ciklus írásaiban újra színre lép a *Harlekin*-elbeszélésekből ismert porcelánfestő, Lint, akinek szócső szerepe és alakmás mivolta egyértelművé válik. A személyes gyermekkori háborús emlékek visszatérnek például a *Lint gyermekkorában*, amelyben Bertha Bulcsu és húga 1944-es nagyszülőkhöz vezető útja kerül elmondásra. Ezekben a novelláiban az író többet árul el hőseiről, talán azért, mert ő is többet tud róluk, mint korábban. A vízparti fényben tündöklő egykori lányok arcának szépsége lassan a múltba tűnik, megváltoznak a konfliktusok, az élethelyzetek, küszöbön állnak a tragédiák. A címek egy része szomorkás mesét sejtet (*Ilyen az egész életed...; A nyár utolsó napja; Múlnak az évek*). A Balaton azonban írásainak kedvelt helyszíne marad. Sajátos látomásszerű vízió, különös atmoszférahordozó, s ennek a tudatos írói ábrázolásmódnak a betetőzését jelenti a *Balatoni évtizedek* megjelenése (1973).

* * *

Bertha Bulcsu sok műfajú író, életműve eredményes és sikeres műfajváltásokról tanúskodik. Kortársairól készített portrékötetek (*Meztelen a király*, 1972; *Írók műhelyében*, 1973; *Délutáni beszélgetések*, 1978) vagy a börtönviselt művészekkel készült interjúi (*Írók, színészek, börtönök*), akár csak karcolatai és esszéi (*A fejedelem sírja felett*, 1980; *Willendorfi Vénusz*, 1988), népszerű olvasmányoknak bizonyultak. Gyurkovics Tibor találóan fogalmazott, amikor azt mondta, hogy Bertha Bulcsu publicisztikájának olyan hatása volt, mint amikor valaki kézigránátot dob a hangyafészekbe. Erre jó példa az *Élet és Irodalomban* 1976-ban megjelent *Kesudió* című írása, mely egyszerre találta telibe a hiánygazdaságot és gyakorolt kendőzetlen társadalomkritikát.

Az újságírás nem volt idegen számára, a hírszerkesztéstől a tudósításokig, riportokig számos munkafolyamatban rutint szerzett, amikor a Dunántúli Naplónak dolgozott a hatvanas évek elején. Kötetben is kiadott publicisztikai kiváló példái annak, hogy az újságírást is lehet magas színvonalon gyakorolni. A *Balatoni évtizedek* című könyve több, mint hiteles újságírás, több, mint tényfeltáró riporteri teljesítmény: szépírói igényességgel írott szociográfia.

Ez a sokirányú, összetettsége miatt a szerzőktől íráskészséget, valóságghú emberábrázolást és tudományos érdeklődést egyaránt megkövetelő műfaj mára kihalt mind az újságírásból, mind az irodalmi életből, így nem árt összefoglalni, hogy miért emelte rangra áldozatkész művelőit.

A szociográfia egy-egy társadalmi csoport, réteg vagy tájegység, település életmódját írja le. Tudományos műfaj, de a tények szakszerű leírása mellett gyakran tükröz személyes élményeket és szépírói-stilisztikai erényeket, s ezek mentén lénye-

gúlhet irodalommá. A magyar irodalomban a szociográfia két különösen jelentős korszakot tudhat maga mögött. Kezdeté az 1930-as évekre tehető, amikor a népi írók mozgalma fellendítette a falukutatást. Műveik egy része a *Magyarország felfedezése* című sorozatban jelent meg, amely harminc évvel később másodvirágzását érte a Szépirodalmi Könyvkiadó jóvoltából.

A szociográfia az eleven leírás és a társadalmi oknyomozás módszereivel mutat be egy érdekes, gyakorta drámai eseménysort vagy állapotváltozást. Műfajelemek sokaságát vonultatja fel, adatokat közöl, helyszín- és cselekményleírást ad, karaktereket körvonalaz és beszélget, hogy elemzést adjon, kommentáljon, tanulságokat vonjon le, nagyobb összefüggésekbe helyezze az emberi sorsokat, a megváltozott élethelyzeteket, környezetükkel együtt, hogy lelkesedést vagy elkeseredést kiváltva mindenki személyes ügyévé kísérelje megtenni mondanivalóját. Nagyobb szabású, elevenebb és mozgalmasabb, mint egy megszokott újságírói tudósítás vagy riport. A szociográfus mélyebbre ásva igyekszik kideríteni a változások okait és rámutatni a következményekre. Ebben az esetben frissessége nem évül el törvényszerűen az évek múlásával, a változások társadalmi indítékai és emberi mozgatórugói ugyanis gyakran analógiában maradnak egymással.

A *Baltoni évtizedek* három kiadást ért meg tíz év alatt.

Bertha Bulcsu szociográfusként is alkalmazza sajátos hangulatteremtő készségét, már az első bekezdésben magával ragadja az olvasót: „Először a tájról kellene beszélnem, a hegyek bazaltormairól, a bazalt színeiről, melyek a tóból a késő őszi hajnalokon mélyszürkén és tintakéken az égre verődnek. A nap hevéről, s a dermesztő téli szélviharokról, melyek meghatározzák az élet rendjét, formáját, lehetőségeit. Az élőlények igazodnak a tájhoz. Az ember éppen úgy, mint a nyárfák, sarjerdők, nádasok vagy a dankasirály, a kis lilik s az erdei vércse, a vaddisznókondák s a szelidnek látszó őzek.”

És máris előttünk terem a tó és színpompás partvidéke. Megelevenednek Bertha Bulcsu gyermekkorának meghatározó földrajzi helyei (Nagykanizsa, Tapolca, Nemeskeresztúr). A táj életre kel, s bizony, igaza van Berthának, amikor azt írja, hogy „álmunkban utánunk jönnek a hegyek. Kéken és feketén felragyognak”.

Elképesztő és irigylésre méltó alapossággal vezeti be olvasóit a szőlőművelésbe, megemlékezik a verejtékes hétköznapiokról, majd rámutat a Balatont mérgező visszasságokra, felhívja a figyelmet a halpusztulásra, a közlekedési anomáliákra, a nagycsaládosok folyamatos kiszorulására. A „nyugatiak” keresetéhez igazított árak felháborítják, csakúgy, mint az üdülők külföldi kezekre történő átjátszása.

Szeghalmi Elemér a munka sokműfajúságában látja a *Baltoni évtizedek* értékét: „Bertha még negyvenedik életéve előtt felmutatja életművének egyik legszebb ékkövét, mely számos műfajt egyesít magában, s amelyet legtalálhatóbb megjelöléssel – Szabó Zoltán nyomán – *szelímes földrajznak* minősíthetünk... A szűkebb pátriának, a Balaton-felvidéknek valóságos hőskölteménye ez a közel kétszázötven oldalas kötet: hiteles felmérés és áradó líra, szociográfia, néprajz és riport érdekes ötvözete, törölmetszett realitás és az eltűnt álmvilág nyugtalan keresése szellemi aranyfog-

BORBÉLY LÁSZLÓ: BALATONI ÉVTIZEDEK - BERTHA BULCSU NÉLKÜL

latban. Pontos történeti munkának, monográfiának ugyanúgy elfogadható, mint szívvel-vérrel írott vallomásnak. Olyan mű, amely egyszeri és megismételhetetlen tett egy íróember életében.”

Az Új Írás folyóirat 1972-es különszámában a szerző így foglalta össze ezt a művét: „Könyvem irodalmi eszközökkel készült, tehát semmi esetre sem tudományos igényű munka. A számoknál, statisztikai tényeknél mindvégig jobban érdekelt az emberi sorsok, a falusi élet mai drámái, gondjai, örömei. Így a könyv sok pontján már-már regényes rajzolatná válik, de mégsem, hiszen a vízparton élő, valóságos munkás- és parasztemberek a hősei. A táj és az ember arcvonásai összemosódnak könyvemben, a táj is főszereplő, mivel az egész Balaton-felvidék, és a déli part, az emberi élet újkori gyakorlata szerint alakul, változik. A Balaton körül is megtörtént a lakosság életformaváltása. Még néhány év, talán egy évtized, s a falvak új lakói nem emlékeznek már a régi vidéki szokásokra, az élet és a munka történelmi gyakorlatára, a társas együttlétek formáira. A házi készítésű halászszerzők is elkorhadnak, tönkremennek, feledésbe merülnek. A nagy váltás után, az utolsó évpillanatokban jártam be a tókönyvek falvait. A könyv félig a múltat kutatja, félig a jövőt.”

* * *

A vasútállomáson időközben bemondják, hogy „a tapolcai vonat” újfent késik, akárcsak a hetvenes években, kiszámíthatatlanul közlekedik még mindig. Mialatt „sorstársainkkal” várakozunk, arra gondolok, vajon Bertha Bulcsu mit szólna ehhez? Alighanem úgy tenne, ahogyan Hernádi Gyulától hallottam, ha behunyom a szemem, látom is magam előtt: „Bertha Bulcsu megáll terpeszállásban, ránk tűzi világos, vérző tekintetét, és elmondja falhoz vágó, negatív utópiáit. Hogy vége mindennek, mindig vége minden mindennek, hülyék birodalmában teszünk-veszünk, hogy szétrobbannak a szárazföldi hajók, hogy bele kell ereszkedni homlokig a homokba, hogy nincs már selymes hónalj, szerelmes ráció, csak széné égetett kutyák ugatnak, és elborítja a falakat az ajtónállók orrfacsaró szaga, hogy a fonnyadt, sárga zacskókban sperma helyett tegnapelőtti eszmék gyülekeznek. Kiabál, ordít, tajtékzik, csillapíthatatlan. Aztán hazamegy, és megírja a legjobbak közül való tíz oldalt.”

Témát alighanem gyorsan találna napjainkban is bőséggel.

Májusban lenne nyolcvanéves.

Nemcsak a szenvedélyes igazságkeresése, hanem írásainak a szépsége is kiállta az idő próbáját.